

УДК 351.77:614.2 (477)
DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.317>

Д. О. Білий
аспірант

Юридичного інституту
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»
orcid.org/0000-0003-3361-0625

ПОНЯТТЯ ТА ЕЛЕМЕНТИ МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ПАЦІЄНТІВ

Автором даної наукової статті здійснено аналіз поняття та елементів механізму адміністративно-правового захисту прав пацієнтів. Визначено, що механізм є комплексною, динамічною категорією, що дає можливість правозастосуванню та правореалізації положень нормативно-правових актів в дію. Зазначено, що держава за допомогою юридичних механізмів вступаючи в адміністративно-правові відносини виступає головним суб'єктом захисту прав та свобод особи використовуючи правові засоби

Визначено, що механізм захисту прав пацієнтів є дворівневим. З одного боку, норми міжнародного законодавства встановлюють основи захисту прав пацієнтів. З іншого, норми національного законодавства не суперечать міжнародно-правовим актам, які ратифікувала Україна та визначають зміст механізму адміністративно-правового захисту прав пацієнтів, що не обмежується виключно особливостями суб'єктів.

Запропоновано під механізмом адміністративно-правового захисту прав пацієнтів розуміти комплексну категорію адміністративного права, що являє собою систему взаємопов'язаних самостійних складових, що сприяють захисту фізичних осіб від дій, рішень, бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації в сфері охорони здоров'я, їх посадових та службових осіб, а також керівників та працівників закладів охорони здоров'я.

Автором акцентовано увагу на співвідношенні понять «механізм адміністративно-правового регулювання» та «механізм адміністративно-правового захисту».

До елементів механізму адміністративно-правового захисту прав пацієнтів віднесено: – система нормативно-правових актів, якими урегульовані відносини адміністративно-правового захисту прав пацієнтів; – суб'єкти публічної адміністрації, що уповноважені здійснювати адміністративно-правовий захист прав пацієнтів; – форми захисту прав пацієнтів – судова та позасудова; – методи публічного адміністрування за допомогою яких здійснюється захист прав пацієнтів; – адміністративні процедури захисту прав пацієнтів, що визначені в Кодексі України про адміністративні правопорушення, Кодексі адміністративного судочинства та законах України.

Ключові слова: адміністративно-правовий захист, механізм адміністративно-правового захисту, адміністративно-правовий захист прав пацієнтів, захист прав, пацієнт.

Bilyi D. O. CONCEPTS AND ELEMENTS OF THE MECHANISM OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF PATIENTS' RIGHTS

The author of this scientific article analyzes the concept and elements of the mechanism of administrative and legal protection of patients' rights. It is determined that the mechanism is a complex, dynamic category, which allows law enforcement and enforcement of the provisions of regulations in force. It is noted that the state through legal mechanisms entering into administrative and legal relations is the main subject of protection of individual rights and freedoms using legal means

It is determined that the mechanism of protection of patients' rights is two-tier. On the one hand, the norms of international law establish the basis for the protection of patients' rights. On the other hand, the norms of national legislation do not contradict the international legal acts ratified by Ukraine and determine the content of the mechanism of administrative and legal protection of patients' rights, which is not limited to the specifics of the subjects.

It is proposed to understand the mechanism of administrative and legal protection of patients' rights as a complex category of administrative law, which is a system of interconnected independent components that protect individuals from actions, decisions, inaction of public administration in health care, their officials and officials, as well as managers and employees of health care facilities.

The author focuses on the relationship between the concepts of "mechanism of administrative and legal regulation" and "mechanism of administrative and legal protection".

The elements of the mechanism of administrative and legal protection of patients' rights include: – system of normative legal acts, which regulate the relations of administrative and legal protection of patients' rights; – subjects of public administration authorized to carry out administrative and legal protection of patients' rights; – forms of protection of patients' rights – judicial and extrajudicial; – methods of public administration through which the protection of patients' rights is carried out; – administrative procedures for the protection of patients' rights, as defined in the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Code of Administrative Procedure and the laws of Ukraine.

Key words: administrative and legal protection, mechanism of administrative and legal protection, administrative and legal protection of patients' rights, protection of rights, patient.

Постановка проблеми. Держава в особі уповноважених компетентних суб'єктів повинна сприяти захисту конституційних прав, свобод та інте-

ресів громадян, а нормативно-правові акти, що приймаються повинні в повній мірі захищати права громадян. Прийняття нормативно-правових

актів, не повинно погіршувати правове становище осіб. Одним з таких конституційних прав є право на охорону здоров'я, що включає в себе захист прав пацієнтів.

Стан дослідження. Окремі питання поняття поняття та елементів механізму адміністративно-правового захисту прав пацієнтів були предметом дослідження у С. Алексєєва, М. Рагозіна, О. Огородникова, В.В. Галуцька, С. Я. Бурди, Н. Глушченко та ін.

Виклад основного матеріалу. Права та свободи людини і громадянина є основою правового порядку в державі. Це означає, що закріплення прав та свобод людини і громадянина у Конституції та законодавчих актах покладає на усіх учасників правовідносин як певний обсяг можливостей (правомочностей) з реалізації своїх законних інтересів, так і обов'язки у різних видах правовідносин. Тобто, фундаментальність прав та свобод людини і громадянина, їх філософсько-світоглядний зміст та суспільна значимість встановлюють порядок взаємовідносин між носіями таких прав і свобод та іншими учасниками правовідносин [1, с.32].

В юридичній літературі категорія "механізм" розглядається як інститут, що охоплює собою весь процес практичної реалізації окремих завдань, використання людиною і громадянином наданих їй прав, що забезпечує цьому процесу системний та динамічний характер. Тобто, механізм є комплексною, динамічною категорією, що дає можливість правозастосуванню та правореалізації положень нормативно-правових актів в дію. Залежно від виду юридичного механізму, що застосовується в публічному адмініструванні вирізняють певні особливості. Певними особливостями, що вирізняють його з-поміж інших видів юридичних механізмів наділений і механізм адміністративно-правового захисту.

С.С. Алексєєв поняття «захист прав» розуміє як державно-примусову діяльність, спрямовану на реалізацію «відновлювальних» завдань – на поновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [2, с. 51]. Таким чином, захист прав фізичних осіб являє собою регламентовану законодавчими нормами діяльність уповноважених суб'єктів. Відповідно владний характер даної діяльності дає можливість застосувати заходи адміністративного примусу.

Захист прав пацієнтів в сфері охорони здоров'я уповноваженими органами публічної адміністрації включає як превентивну (вжиття заходів для попередження порушень прав пацієнтів), правопоновлювальну (комплекс заходів, в тому числі, застосування заходів адміністративного примусу), так і каральну (притягнення винних осіб до юридичної відповідальності та накладення адміністративних стягнень) функції.

М.П. Рагозін визначає, що юридичний механізм захисту прав людини – це можливості здійс-

нення громадянами певних вчинків щодо захисту власних прав і свобод, а також система органів, які захищають і забезпечують ці права та свободи. Система органів, які захищають і гарантують права людини: Верховна Рада України; Президент України; Кабінет Міністрів; центральні та місцеві органи державної виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; органи міліції; служба безпеки; прокуратура; суд» [3]. З такою думкою М.П. Рагозіна погоджується й О.Г. Огородник, проте він до механізму захисту прав відносить ще й громадські організації, правові та нормативні акти, які покликані захищати права людини [4]. На нашу думку точка зору О.Г. Огородникова є слушною. Так, громадський контроль відіграє важливу роль як ефективна інституція щодо захисту прав пацієнтів в сфері охорони здоров'я.

Основами законодавства України про охорону здоров'я визначено, що однією з гарантій права на охорону здоров'я є можливість: 1) організації і проведення системи державних і громадських заходів щодо охорони та зміцнення здоров'я; здійснення громадського контролю та нагляду в сфері охорони здоров'я (ст.7); вживати заходів щодо поновлення порушених прав, захисту законних інтересів та відшкодування заподіяної шкоди (ст.8). В той же час, ст.24 визначено право громадян, в тому числі, пацієнтів на участь в здійсненні заходів в сфері охорони здоров'я [5].

Втім, громадськість як окремий суб'єкт захисту прав пацієнтів не виконує дискреційні та владно-управлінські функції і відповідно являється допоміжним суб'єктом захисту прав пацієнтів. Разом з тим, інколи участь громадськості в захисті прав пацієнтів є більш дієвою та сприяє активізації діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації щодо захисту прав пацієнтів в сфері охорони здоров'я.

Отже, механізм захисту прав є системою та комплексом послідовних дій, які спрямовані на захист прав людини та громадянина. Крім того, у зміст даного поняття включено і суб'єктів такого механізму захисту [6, с. 65-66].

Видовим елементом захисту прав пацієнтів є адміністративно-правовий захист прав пацієнтів.

В.В. Галуцько розуміє поняття «адміністративно-правовий захист» динамічні (активні) дії публічної адміністрації, спрямовані на відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, усунення перешкод щодо їх здійснення засобами адміністративного права з можливістю застосування заходів адміністративного примусу та притягнення винних до адміністративної відповідальності [7, с. 247].

Досить неординарне визначення адміністративно-правового захисту пропонує С.Я. Бурда - взаємодія людей. Важливе значення належить прийомам, способам, операціям стимулювання, активізації

і направлення діяльності громадянина зі сторони державних органів і посадових осіб [8, с.48]. На нашу думку, визначати адміністративно-правовий захист як взаємодію людей є неправильно, адже, термін з лат. термін «administrare» означає допомагати, прислужувати, завідувати; той, хто пов'язаний з управлінням, керуванням; той, що входить у повноваження виконавчої влади [9]. Саме тому, в першу чергу, адміністративно-правовий захист – це діяльність суб'єктів, які виконують владно-управлінські функції.

Погоджуємося з точкою зору Н.В. Глуценко, яка визначає, що поняття «адміністративно-правовий захист» необхідно розуміти як правову діяльність органів публічної адміністрації, яка здійснюється на основі адміністративно-правових норм, а об'єктом адміністративно-правового захисту виступають порушені законні права, свободи та інтереси осіб. Якщо говорити про охорону прав у медичній сфері, то це можна ототожнити з захистом охорони здоров'я населення. Це надзвичайно широка сфера суспільних відносин. Вона охоплює не лише діяльність медичних закладів і працівників охорони здоров'я щодо лікування пацієнтів, тобто надання медичної допомоги, а й виробничу діяльність підприємств по виробництву фармацевтичної продукції, санітарний контроль за умовами праці в усіх сферах економіки, протиепідемічний нагляд органів державної санітарно-епідеміологічної служби за всією територією країни, а також за її окремими об'єктами тощо [6, с. 66-67].

С. Ващенко під адміністративно-правовим захистом прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб розуміє правозастосовну та правоохоронну владну діяльність публічної адміністрації щодо вирішення індивідуальних справ з метою прискання та відновлення порушень прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, відшкодування збитків потерпілим і притягнення винних до адміністративної відповідальності або / та створення умов для притягнення їх до іншого виду юридичної відповідальності [10].

На думку Г. Ткача адміністративно-правовий захист прав особи служить надійною гарантією швидкого, ефективного та об'єктивного перетворення загального поняття захист прав людини з риторики в реальність. Важливою ознакою доступності цього способу захисту є його „собівартість” (розмір витрат – від моральних засобів до витрачених зусиль і часу). Проте адміністративно-правовий захист стане насправді „економічним” за умови перегляду пануючих у цій сфері концепцій та процесуального законодавства. Власне адміністративний порядок захисту прав і свобод громадян, вважає Г. Ткач, визначається не характером охоронюваних прав, а колом державних органів, які здійснюють цей захист,

та змістом норм, що регулюють процес їх правозахисної діяльності [11, с. 240].

В.В. Назаров вважає, що самі заходи захисту є первинною захисною реакцією на самий факт відхилення від охоронних заходів, мають завдання примусити зобов'язану особу виконувати обов'язки, покладені на неї законом [12, с. 385-391].

На нашу думку, механізм захисту прав пацієнтів є дворівневим. З одного боку, норми міжнародного законодавства встановлюють основи захисту прав пацієнтів. З іншого, норми національного законодавства не суперечать міжнародно-правовим актам, які ратифікувала Україна та визначають зміст механізму адміністративно-правового захисту прав пацієнтів, що не обмежується виключно особливостями суб'єктів.

О.В. Муза акцентує увагу на необхідності розмежування таких понять як «механізм адміністративно-правового регулювання» та «механізм адміністративно-правового захисту».

Єдиних підходів у теорії права щодо встановлення правових ознак, які розмежовують зазначені правові категорії не існує, але можна стверджувати про те, що механізм реалізації та захисту прав громадян охоплюється механізмом правового регулювання, останній виступає по відношенню до першого як «широка» за змістом правова категорія. Це пояснюється тим, що механізм реалізації та захисту прав громадян вміщує у собі ті складові елементи, що забезпечують учасникам правовідносин здатність набувати, реалізовувати та захищати свої права, при цьому такі правові процеси відбуваються у контексті загального правового регулювання суспільних відносин. Тобто, механізм правового регулювання є правовою базою для вироблення правових засобів і способів реалізації та захисту учасниками правовідносин своїх прав, свобод та інтересів. Із вищевикладеного випливає, що адміністративно-правовий механізм захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб походить за своїм змістом від загального механізму реалізації та захисту прав громадян, разом із тим має свої певні особливості як окреме правове явище адміністративного права [1, с. 33].

О.В. Муза під адміністративно-правовим механізмом захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб пропонує розуміти комплексну, системну та складну категорію адміністративно-правового права, що наділена регулятивною, охоронною та захисною функціями у відносинах невіддільних суб'єктів із органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їхніми посадовими і службовими особами [1, с. 35].

Механізм адміністративно-правового захисту (охорони) – це засоби функціонування єдиної системи адміністративно-правового регулювання з метою забезпечення прав, свобод і публічних

законних інтересів фізичних та юридичних осіб, функціонування громадянського суспільства і держави [7, с. 251].

Адміністративно-правовий механізм захисту прав людини у медичній сфері має багато спільних і похідних ознак із механізмом правового регулювання, механізмом реалізації та забезпечення прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Під адміністративно-правовим механізмом захисту прав у медичній сфері, Н.В. Глущенко пропонує розуміти сукупність адміністративно-правових засобів, що здійснюється органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями чи посадовими особами з приводу забезпечення реалізації та відновлення прав у медичній сфері [6, с. 65-66].

Отже, **механізм адміністративно-правового захисту прав пацієнтів** – це комплексна категорія адміністративного права, що являє собою систему взаємопов'язаних самостійних складових, що сприяють захисту фізичних осіб від дій, рішень, бездіяльності суб'єктів публічної адміністрації в сфері охорони здоров'я, їх посадових та службових осіб, а також керівників та працівників закладів охорони здоров'я.

Досліджуючи структуру (внутрішню будову) механізму адміністративно-правового захисту науковці по-різному підходять до визначення його елементів. Так, В. Кравчук відносить систему різноманітних юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання, тобто владний вплив на суспільні відносини [7, с. 248; 13, с. 232]; З. С. Гладун зараховує правові норми, юридичні факти, правовідносини, норми тлумачення права, реалізацію правових норм [14, с. 715]; С.Т. Гончарук – систему адміністративно-правових засобів (елементів), за допомогою яких здійснюється правове регулювання (упорядкування) суспільних відносин у сфері державного управління [7, с. 248; 15, с. 23].

Як окремий елемент механізму адміністративно-правового захисту О.В. Красногор відносить цілі як його змістовну ознаку [15, с. 217].

З аналізу наукових праць О.В. Красногора, можемо визначити, що до таких цілей в досліджуваній нами сфері варто віднести: 1) запобігання протиправному посяганню на права та публічні законні інтереси пацієнтів; 2) не допущення порушення прав свобод і законних інтересів пацієнтів працівниками закладів охорони здоров'я як державними, так і приватними; 3) забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення; 4) забезпечення якісних медичних послуг та лікарських засобів; 5) припинення порушення прав, свобод і законних інтересів пацієнтів; 6) вжиття заходів щодо поновлення прав і законних інтересів пацієнтів; 7) каральна, тобто притягнення винних до юридичної відповідальності

та застосування заходів відповідальності, в тому числі, адміністративних стягнень.

О.В. Муза до внутрішньої структури адміністративно-правового механізму захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб пропонує відносити: нормативний, інституційний, адміністративно-процедурний (управлінський) та адміністративно-правозастосовчий рівні. Де нормативний рівень – включає у себе правові норми адміністративного права, що забезпечують участь невіддільних суб'єктів адміністративного права у відносинах владно-управлінського характеру; інституційний – включає у себе систему органів державної влади та місцевого самоврядування, на які покладено завдання із забезпечення та сприяння реалізації фізичними і юридичними особам своїх прав, свобод та інтересів в адміністративно-правових відносинах; адміністративно-процедурний (управлінський) – включає у себе сукупність адміністративних процедур, за допомогою яких відбувається реалізація прав, свобод та інтересів невіддільних суб'єктів адміністративного права; адміністративно-правозастосовчий – включає у себе сукупність адміністративних та адміністративно-судових процедур, за допомогою яких відбувається реалізація прав, свобод та інтересів невіддільних суб'єктів адміністративного права. Зокрема, такі судові процедури передбачені КУпАП, КАСУ та іншими законодавчими актами [1].

Н.В. Глущенко до елементів механізму адміністративно-правового захисту прав у медичній сфері відносить: 1) сукупність адміністративно-правових заходів; 2) суб'єктів адміністративно-правового механізму захисту прав у медичній сфері – органи державної влади, підприємства, установи, організації чи посадові особи; 3) заходи, спрямовані на забезпечення реалізації та відновлення прав у медичній сфері [6, с. 68].

Отже, на підставі аналізу наукових праць адміністративістів щодо сутності та елементів механізму адміністративно-правового захисту прав фізичних осіб відзначимо, що відсутня єдність наукових підходів. Механізм адміністративно-правового захисту та механізм адміністративно-правового захисту прав пацієнтів співвідносяться між собою як ціле та частина. Останньому притаманні всі особливості загального та з огляду на специфіку сфери адміністрування свої специфічні риси.

Таким чином, на нашу думку, **елементами механізму адміністративно-правового захисту прав пацієнтів є:** – система нормативно-правових актів, якими урегульовані відносини адміністративно-правового захисту прав пацієнтів; – суб'єкти публічної адміністрації, що уповноважені здійснювати адміністративно-правовий захист прав пацієнтів; – форми захисту прав пацієнтів – судова та позасудова;

– методи публічного адміністрування за допомогою яких здійснюється захист прав пацієнтів; – адміністративні процедури захисту прав пацієнтів, що визначені в Кодексі України про адміністративні правопорушення, Кодексі адміністративного судочинства та законах України.

Література

- Муза О. В. Адміністративно-правовий механізм захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб в Україні. Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2014. № 6. С. 32-36. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2014_6_9
- Алексеев С.С. Общая теория права. В 2 томах. Т. 1. М.: Юрид. лит., 1981. 361 с.
- Рагозін М. Вчимся демократії Уроки громадянської освіти. Видавництво «Донбас». URL: http://iem.donntu.edu.ua/doc/soz/ragozin_uchim_demokr/part51.htm
- Огородник О.Г. Механізм забезпечення прав і свобод людини та принцип законності в Україні. Право України. 2008. №6. С. 15. URL: <http://lawreview.chnu.edu.ua/visnuku/st/682/6.pdf>
- Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ. Відомості Верховної Ради України, 1993. № 4. Ст. 19.
- Глушченко Н.В. Поняття адміністративно-правового механізму захисту прав у медичній сфері. Правові горизонти, 2018. № 8 (21). С. 65-69. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/67816/1/Hlushchenko_Zakhyst_prav_8%2821%29_2018.pdf
- Галунько В.В. Адміністративне право України: [навчальний посібник]: [у 2-х томах] / [В.В. Галунько, В.І. Олефір, М.П. Пихтін та ін.]; за заг. ред. В.В. Галунька. Херсон: ПАТ «Херсонська міська друкарня», 2011. Т. 1: Загальне адміністративне право. 320 с.
- Бурда Степан Ярославович Адміністративно-правовий захист учасників виборів і референдумів в Україні. Львівський державний університет внутрішніх справ. 12.00.07– адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Львів – 2010. 223 с. <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/306/1/dus%20byrda.pdf>
- Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%C0%E4%EC%V3%ED%V3%F1%F2%F0%E0%F2%E8%E2%ED%E8%E9>
- Ващенко С. Провадження по виконанню постанов про накладення адміністративних стягнень: навч. посібник. Запоріжжя, 2000. 72 с.
- Ткач Г. Адміністративно-правовий захист: окремі питання прав, свобод та законних інтересів громадян. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2001. Випуск 36. С. 240–245.
- Назаров В.В. Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні. Форум права. 2009. № 1. С. 385–391.
- Кравчук М. Теорія держави і права (опорні конспекти): навч. посібник. Київ: «Атіка», 2003. 288 с.
- Гладун З. Адміністративно-правове регулювання охорони здоров'я населення в Україні: монографія. Київ: «Юрінком Інтер», 2007. 720 с.
- Гончарук С. Адміністративне право України. Загальна та Особлива частини: навч. посібник. Київ: «Аванпост-прим», 2000. 240 с.
- Красногор О. В. Поняття та зміст механізму адміністративно-правового захисту прав і законних інтересів нотаріусів в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. Випуск 3 (9). Т. 3. С. 216-220. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v3-3_2015/48.pdf